

A BŰNÖZÉS ÉS A BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ÁLDOZATAI¹

DOMOKOS ANDREA
egyetemi tanár (KRE ÁJK)

GARAI RENÁTA
tudományos munkatárs (OKRI)

Bevezetés. Egy a sok közül...

Cintiával vérszerinti apja 12-16 éves kora között több száz alkalommal közösült, de ezt a tényt anyja mindvégig tagadta. A megindult büntetőeljárásban ez az anya volt a sértett törvényes képviselője, majd a kislány apját – a vádlottat – elsőfokon felmentette a bíróság. Ennek oka az volt, hogy a sértett az anyja nyomására nyilatkozatot írt alá arról, hogy az apa nem követte el a vádbeli bűncselekményeket (a sértett nyilatkozatát a vádlott akkori meghatalmazott védője szerkesztette). Az ítéletet a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezte, a megismételt eljárásban pedig a vádlott, az anya, a rokonság és a vádlott védője egy emberként igyekeztek bebizonyítani a sértett szavahihetlenségét, kóros hazudozó voltát. A vádlott védője ún. jellem-tanúként (*character witness*) lépett fel. Védői pozíciójával összeférhetetlen módon szerepelt a bíróság előtt, amikor a családtagok mögé beállva hitet tett arról, hogy a vádlott „megnyerő, kedves, türelmes és mély érzésű ember”. Hasonlóképpen esett ki védői szerepköréből és tévedt a pozíciójával össze nem egyeztethető területre akkor, amikor saját pszichológiai tanulmányaira hivatkozva *pseudologica phantastica* nevű kórképet diagnosztizált a sértetten. A megismételt eljárás eredményeként elsőfokon a vádlottat bűnösnek mondták ki erőszakos közösülés és megrontás bűntettek miatt (2011), végül a másodfokú bíróság a 12 év fegyházbüntetést 10 évre enyhítette.

1. A sértettek védelme állami feladat büntetőjogi eszközökkel?

A büntetőjog hagyományosan a büntetésről szólt, az 1970-es évek végétől felerősödő büntetőjogi nézetnek köszönhetően azonban az egyes bűncselekmények áldozata is egyre inkább a figyelem középpontjába került.

Pokol Béla megfogalmazásában „az állami büntetőhatalom visszalépésével

1 Jelen tanulmány DOMOKOS Andrea: „Az új Büntetőeljárás törvény legfontosabb rendelkezései” c. konferencián (2016. június 28., Budapest, Református Zsinati Székház) elhangzott előadásának átdolgozott anyaga.

párhuzamosan az áldozatnak és ügyvédjének a vádlottal való egyezkedését teszi a büntetőeljárás és a büntetés mértékének meghatározójává”.² A hagyományos büntetőjoggal való szakítás igénye hazánkban már jóval korábban megjelent. Király Tibor Magyarországon a Csemegi kódex I. Novellájában (1908. évi XXXI. törvény) fedezi fel a paradigmaváltást, a korábbi tetterányos büntetés után az I. Büntető Novellában az elkövető személyisége is nagy súllyal esik latba. Király Tibor a 2012. évi C. törvény Preambulumában szereplő „védelem” kifejezésre hívja fel a figyelmet akként, hogy ez a védelem a büntetőjog feladata, amely immár nem szűkülhet le a megtorlási funkcióra – vagyis arra, hogy „a rosszért rosszal fizessen” –, hanem az egész társadalom védelmezése a cél.³ E felfogásban a személy előtérbe kerül, de nemcsak a bűnelkövető személye, hanem a sértetté is. Innen pedig már csak egy lépés a kárhelyreállító büntetőpolitika. Görgényi Ilona szerint a jóvátétel és a büntetőjog viszonya a nemzetközi kriminálpolitika központi kérdése. „A viktimológia és a büntetőjog közötti termékeny együttműködés fő területe a bűncselekménnyel okozott sérelem jóvátételének a megfelelő értékelése.”⁴ Igen sarkos Pokol Béla megállapítása, mely szerint „Ezzel az eltolódással a büntetőjog sok szempontból a kártérítési joghoz azonosul, és nem a megtorló igazságosság, hanem a kiegyenlítő igazságosság vezeti itt a büntetőjogi megoldások elrendezését.”⁵

2. Sértetti pozíció az új Be.-ben

Az új Be. kódex előkészítése során hat fő célt tűztek ki: gyorsaság, hatékonyság, egyszerűség, korszerűség, koherencia és célszerűség.⁶ Ezeket a célkitűzéseket az új büntetőeljárás törvény kodifikációs irányelveinek is tekinthetjük, mely a sértettek hatékonyabb védelmét is zászlajára tűzte. A garanciák és alapelvek körében nemegyszer merül fel azok egymással vetélkedése, így lehetne például

2 POKOL Béla: *Büntetőjogelméleti vizsgálódások*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2016, 112.

3 KIRÁLY Tibor: *Megnyitó*. In: HACK Péter (szerk.): *Új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, 2013, 6.

4 GÖRGÉNYI Ilona: *A viktimológiai ismeretek érvényesülése a büntetőjogban*. In: FINSZTER Géza – KÓHALMI László – VÉGH Zsuzsanna: *Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, 2016, 269.

5 POKOL i. m. 112.

6 *Az új büntetőeljárás törvény szabályozási elvei*. 1. <https://www.kormany.hu/download/d/12/40000/20150224%20IM%20el%C5%91terjeszt%C3%A9s%20az%20C3%BAj%20b%C3%BCntet%C5%91elj%C3%A1r%C3%A1si%20t%C3%B6rv%C3%A9ny%20szab%C3%A1lyoz%C3%A1si%20elveir%C5%91l.pdf> (2019. 10. 22.)

a tisztességes eljárás / a gyors és hatékony büntetőeljárás; a történeti tényállás felderítéséhez, a bűnösség bizonyításához fűződő érdek / az áldozatok jogainak érvényesítése, a sérülékeny sértetti csoportok fokozottabb védelme elvek között is verseny. Az átgondolt kodifikáció azonban nem az ellentmondásokat, érdekütközéseket erősíti, hanem ellenkezőleg: az egyes garanciák egymáshoz kapcsolódását, összefüggés-rendszerét veszi figyelembe. Már a Kormány-előterjesztés is rávilágított arra, hogy a „sérülékeny csoportok egyéni igényeinek figyelmen kívül hagyása” az együttműködés hiányát eredményezheti, ezért mindezek kitüntetett figyelmet érdemelnek.

A sértetti jogok és érdekek érvényesülése nem egy esetben egybevág a kódex más alapelveivel, így például a gyors és hatékony büntetőeljárás kívánalmával. Valamennyi alapelvnek érvényre kell jutnia a büntetőeljárásban, ami egyszerre biztosíthatja a törvényes, tisztességes eljárás lefolytatását és az állam hatékony büntetőjogi igényének érvényesítését is. A sértettek helyzetének megváltoztatása már korábban is igényként merült fel a magyar jogalkotóban, amikor is kötelezővé vált a polgári jogi igény elbírálása, bevezették a pótmagánvád intézményét, illetve megjelent a mediáció a büntetőjogban.

Az új büntetőeljárás törvény kodifikációjának elsődleges célja egy olyan büntetőeljárás kódex megalkotása volt, amely megőrzi a magyar eljárásjog hagyományos értékeit, megfelel a modern büntetőeljárásokkal szemben támasztott, és az Alaptörvényben megfogalmazott követelményeknek, továbbá eleget tesz hazánk nemzetközi egyezményekből fakadó kötelezettségeinek. A büntetőeljárásban a sértettek érdekeinek védelmére a korábbinál nagyobb hangsúlyt kellett fektetni, ezért az új törvénynek a sértettek védelmét és érdekeinek érvényesítését minden lehetséges eszközzel támogatnia kell, vagyis olyan eljárási szabályokat kellett kidolgozni, amelyek biztosítják, hogy az eljáró hatóságok a sértettekkel szemben a lehető legkíméletesebb módon járjanak el.

Mind a hazai kutatások, mind a nemzetközi elvárások az áldozatvédelem irányába mutattak, és immár megjelentek, beépítésre kerültek az új Be.-be is. Miskolczi Barna hangsúlyozta, hogy „az áldozatvédelem kérdését Magyarország európai uniós elnöksége egyik prioritásaként kezelte, és jelentős magyar részvétel mellett került sor a bűncselekmények áldozatainak védelmére vonatkozó 2012/29/EU irányelv kidolgozására, amely átfogóan szabályozza a kérdéskört.”⁷⁷ Az Irányelv meghatározta az áldozat fogalmát, mely szerint az áldozat olyan

7 Uo. 2; 11. <https://www.kormany.hu/download/d/12/40000/20150224%20IM%20el%C5%91terjeszt%C3%A9s%20az%20%C3%BAj%20b%C3%BCntet%C5%91elj%C3%A1r%C3%A1si%20t%C3%B6rv%C3%A9ny%20szab%C3%A1lyoz%C3%A1si%20elveir%C5%91l.pdf> (2019. 10. 22.)

- természetes személy, aki közvetlenül bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett, ideértve a testi, mentális vagy érzelmi sérülést, avagy gazdasági hátrányt, továbbá
- a közvetlenül bűncselekmény következtében életét veszített személy családtagjai, akik e személy elhalálozása folytán sérelmet szenvedtek.⁸

Az Európai Unió irányelvének való megfelelés határideje 2015. november 16- volt, ezzel összhangban rendelkezik a 2015. évi CLI. törvény a sértett helyzetéről, miszerint arra kell törekedni, hogy a jogok és garanciák mindenki számára elérhetőek legyenek, aki pedig valamilyen oknál fogva a sérülékeny csoportba tartozik – éppúgy képes legyen hozzájutni a megfelelő garanciákhoz, mint a nem ilyen csoportba tartozók. Az EU-s irányelvhez képest több annyival, hogy a „nem természetes személy” is lehet áldozat, kevesebb viszont azzal, hogy a közvetett áldozati szerepet nem nevesíti. Megszületett tehát egy egységes sértett-fogalom, melyben álláspontunk szerint előrelépés, hogy immár nem tartja külön a passzív alany és a sértett fogalmát. Az egységes sértett fogalom megjelenése ellenére is fel kell hívnunk a figyelmet az olyan új jelenségekre is, mint például a zöldbűntények: Irk Ferenc megemlíti az ökocídium és a geocídium fogalmát, ahol nagy kihívás a bűncselekmények áldozatainak behatárolása,⁹ továbbá hasonlóképpen nehéz a virtuális térben elkövetett bűncselekmények áldozatait felismerni és nevesíteni.¹⁰

A hatályos Be. kiemelt hangsúlyt fektet a bűncselekmények sértettjeinek fokozott védelmére, jogaik érvényesítésére, egyúttal kifejezi a kívánalmat, miszerint a büntetőeljárásban mindenkit az emberi méltósága tiszteletben tartásával kell kezelni – és ez alól nem kivétel a sértett sem. A testi-lelki bántalmazást vagy szexuális abúzust átélt gyermekkorú sértettek kímélete, kihallgatása/meghallgatása, és az objektív igazság feltárása nem csupán

8 Az Európai Parlament és Tanács 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról.

9 IRK Ferenc: *Zöldkriminológiától a környezeti viktimizációig. Rövid fogalomtár és rendszertani összefoglalás*. In: FINSZTER Géza – KŐHALMI László – VÉGH Zsuzsanna: *Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, 2016, 347.

10 Nagy Zoltán András az áldozatok tipizálásánál a meggondolatlan, precipitativ sértettekre hívja fel a figyelmet, amelyek a kibertérben elkövetett bűncselekmények áldozataira is vonatkoznak. NAGY Zoltán András: *A sértett szerepe néhány kibertérben elkövetett bűncselekményben – alkalmazott viktimológia*. In: FINSZTER Géza – KŐHALMI László – VÉGH Zsuzsanna: *Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, 2016, 483-490.

felkészült nyomozói, ügyészi, bírói és védői munkát, hanem a jogalkotó részéről is átgondolt, koherens és speciális szabályozást igényelt,¹¹ ami kétségtelenül érezhető az új Be. szellemiségén.

A Be. IX. fejezetében találjuk a sértettre vonatkozó rendelkezéseket,¹² mely szerint sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette.

A sértett jogai körében rögzíti a törvény egyebek mellett, hogy jogosult bizonyítékok előterjesztésére, valamint arra, hogy indítványt és észrevételt tegyen, a perbeszédok során felszólaljon, a tárgyaláson és meghatározott eljárási cselekményeknél jelen legyen, illetve kérdéseket tegyen fel, továbbá az őt érintő bűncselekménnyel összefüggésben keletkezett ügyiratokat – meghatározott kivételekkel – megismerje. Jogosult továbbá a sértett arra, hogy a büntetőeljárás jogairól és kötelességeiről a bíróságtól, az ügyészségtől és a nyomozó hatóságtól felvilágosítást kapjon, vagy, hogy adott esetben jogorvoslattal éljen, segítő közreműködését vegye igénybe, a bírósági eljárásban magánfélként polgári jogi igényt érvényesítsen, a nyomozás során erre vonatkozó szándékát bejelentsen, valamint hogy magánvádlóként, pótmagánvádlóként fellépjen. A sértett bármikor jogosult nyilatkozni arról, hogy a bűncselekmény következtében milyen testi, lelki sérelmet szenvedett, milyen vagyoni hátrány érte, illetve kívánja-e a terhelt bűnösségének megállapítását és megbüntetését.

Kifejezetten fontosnak tartjuk a szabályozás azon részét, miszerint a sértett jogosult arra, hogy az őt érintő bűncselekménnyel összefüggésben – kérelmére – tájékoztassák a letartóztatott, az elzárásra vagy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt terhelt szabadon bocsátásáról vagy szökéséről (utóbbinál a feltételes vagy véglegesen történő esetben is), a szabadságvesztés és az elzárás végrehajtásának félbeszakításáról. A sértett jogosult tájékoztatást kapni az kényszergyógykezelt, illetve előzetes kényszergyógykezelt elbocsátásáról vagy szökéséről / engedély nélküli eltávozásáról, az adaptációs szabadságra bocsátásról, javítóintézeti nevelés esetén a fiatalkorú ideiglenes vagy végleges elbocsátásáról, az engedély nélküli távozásról, illetve a nevelés félbeszakításáról. Nem vitatható, hogy adott esetben ezen tájékoztatások elmaradása egy újabb

11 DOMONYAI Alexa: *Különleges bánásmód és hatékony védelem? A tizenegyedik életévét be nem töltött sértett a büntetőeljárásban.* https://ujbtk.hu/domonyai-alexa-kulonleges-banasmod-es-hatekony-vedelem-a-tizenegyedik-eletevet-be-nem-toltott-ser-tett-a-buntetoeljarasban/#_ftn11 (2019. 10. 24.)

12 Be. 50-56. §-ok.

/ súlyosabb bűncselekmény elkövetését eredményezheti, míg ha a sértett tud az elkövető „közeledéséről”, legalább esélye van biztonságos helyre húzódni, még ha átmenetileg is.

Fenti jogai mellett a sértett köteles az eljárási cselekményeken – ideértve a szakértői vizsgálatot is – a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság rendelkezéseinek megfelelően részt venni, lakcímét, értesítési címét, tényleges tartózkodási helyét, kézbesítési címét, és – a változást követő három munkanapon belül – ennek megváltozását az eljáró hatóságokkal közölni.

3. A különleges bánásmód mögöttes tartalma

A különleges bánásmód az általánostól eltérő, a büntetőeljárási jogok gyakorlását elősegítő, támogató vagy védelemben részesítő szabályok összességét jelenti, melynek célja, hogy az ún. sérülékeny csoportba tartozó személyek – eljárásbeli pozíciójuktól függetlenül – ugyanolyan helyzetbe kerüljenek, mintha ilyen hátránnyal nem rendelkeznének.

Különleges bánásmódban részesülhet a sértett és a tanú akkor, ha a személyes jellemzői vagy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege és körülményei alapján a megértésben, a megértetésben, a jogok gyakorlásában, kötelezettségek teljesítésében, vagy a büntetőeljárásban való hatékony részvételben akadályozottak. Ilyen személyes jellemzők a fiatal vagy idős életkor, a kedvezőtlen egészségi, fizikai, mentális, pszichés állapot, a bűncselekmény kirívóan erőszakos jellege, vagy más személyhez (például a vádlotthoz, hozzátartozóihoz) fűződő viszony. Hivatalból vagy erre vonatkozó kérelem alapján kell megállapítani, hogy az érintett különleges bánásmódot igénylő személynek minősül-e vagy sem, ugyanakkor kérelem és külön vizsgálat nélkül is ilyennek minősülnek a kiskorúak (18 év alattiak), a szexuális jellegű bűncselekmény sértettjei, illetve a fogyatékos vagy ilyennek minősíthető sértettek és tanúk.¹³

A hatóságoknak kellő körültekintéssel kell eljárniuk valamennyi büntetőeljárás során, de a gyermekkorúakat érintő ügyekben nem elégséges az átlagos odafigyelés, annak az eljárás kezdő pillanatától az utolsó mozzanatig „fokozott figyelem”-nek kell lennie. Amellett, hogy ezen eljárásokat soron kívül kell lefolytatni, a sértett különlegességének érvényesülnie kell a kapcsolattartás és a magánélet terén, elő kell segíteni számára segítő közreműködésének

13 A különleges bánásmódra vonatkozó szabályok az új büntetőeljárási törvényben. https://birosag.hu/sites/default/files/kulonleges_banasmod.pdf (2019. 10. 24.)

igénybevételét, gondoskodni kell az indokolatlan megismétlés nélkül elvégezhető eljárási cselekményekről, ügyelni kell arra, hogy a sértett más személlyel szükségtelenül ne találkozzon, az eljárási cselekményeket lehetőleg az erre szolgáló, vagy arra alkalmassá tett helyiségben kell végrehajtani és arról audiovizuális felvételt készíteni, a sértetti jelenlét biztosítható telekommunikációs eszköz útján, illetőleg a tizennyolcadik életévét be nem töltött sértett vagy tanú szembesítése csak az érintett hozzájárulásával rendelhető el.

Nemcsak a szexuális bűncselekményekre igaz, hogy a gyermekek fejlődésének ismerete szükséges ahhoz, hogy tőlük, róluk, a cselekményről megfelelő információhoz lehessen jutni. Más és más a kapott információ pontossága a korai gyermekkorban, óvodásoknál, iskoláskorban vagy serdülőkorban lévő gyermeknél, viszont aki tisztában van a különböző fejlődési szakaszokkal, jobban meg tudja ítélni, hogy a gyermek megértette-e a kéréseket, és hogy sikeresen tudja-e közölni gondolatait, érzéseit”.¹⁴

A sértettek kihallgatása szakmai professzionalizmust igényel, és ezt a lehető legkomolyabban kell érteni. A szexuális bűncselekmények sértettjei sokszor magukat is hibáztatják abban, hogy ez megtörténhetett, szégyellik az eseményt, ezért előfordulhat, hogy vallomásaikban ellentmondások, elhallgatások és többszörös módosítások lesznek. A kiskorú sértettektől várt információ kinyerését sokszor az is gátolja, hogy ők életkori sajátosságaikból adódóan nem tudják miként mondják el vagy nevezzék meg a velük történeteket, a szóhasználatnál is gondjaik lehetnek, ezért inkább tartózkodnak az intim részletekről való beszámolástól; ez viszont a hatóság eljáró tagja számára azt jelentheti, hogy nem sikerült megfelelő légkört teremtenie, vagyis a meghallgatás irányán, körülményein változtatni kell. A rendőrnek segítenie kell a vallomástételt azzal is, hogy kifejezetten engedélyt ad bármilyen szóhasználatra vonatkozóan, sőt a sértettet kifejezetten erre kéri. A jegyzőkönyv akkor tükrözi hűen a vallomást, ha rögzíti a tanú eredeti beszédfordulatait. Fiatal- vagy gyermekkorú sértett kihallgatásakor a fogalmazási nehézségek még fokozottabban jelentkeznek, ezért kellő tapintattal szükséges elősegíteni azt, hogy minél közelebb kerüljünk az igazság megismeréséhez. A hatóságok előtt is ismert tény, hogy az áldozatok félnek a kihallgatás eredményének következményeitől, a terhelt várható reakciójától, ezért megnyugtató nemcsak fontos, hanem szinte nélkülözhetetlen. Az erőszakos nemi bűncselekmények sértettjei – személyiségüktől és előzetes tapasztalataiktól függően nem

14 ELEK Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Debrecen, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 2007, 75.

egyformán reagálnak a cselekményekre, és ez befolyásolja a kihallgatást is: sokkal több a gátló tényező, a szorongás, ezért a velük való foglalkozás még több türelmet, értő figyelmet és szakmai tudatosságot igényel. A konkrét cselekményekről való beszámolóban a minősítés szempontjából kiemelt jelentősége van annak, hogy az esemény bekövetkezésekor pontosan milyen erőszakos viselkedés (akaratot hajlító vagy megtörő) és kényszerítés történt, ténylegesen mit mondott a vádlott, és ezt milyen sértetti reakció követte stb., ezért valamennyi kihallgatás előtt célszerű a nyomozási taktika és módszertan kiválasztása, átgondolása, a kihallgatásra való alapos felkészülés szakmailag és lelkileg egyaránt.¹⁵

4. Másodlagos vagy szekunder viktimizáció

Napok, hónapok, évek. Félelemmel teli várakozás, végletekig eszkalálódó családi feszültség, folytonos küzdelem testnek és léleknek egyaránt. Talán mindannyian egyetértünk abban, hogy a legfontosabb cél nem lehet más, mint hogy a sértettek a bűncselekménnyel okozott sérelmeken túl a büntetőeljárásban újabakat ne szenvedjenek el. Ez sem új gondolat, hiszen 2001-ben már megjelent az európai uniós joganyagban a másodlagos viktimizáció megakadályozásának kívánalma (2001/221/IB sz. kerethatározat) 2006-ban az Európa Tanács bűncselekmények áldozatainak nyújtandó segítségről szóló 8. ajánlása szintén hangsúlyozza a szekunder viktimizáció elleni fellépés szükségességét. A tagállamok feladata megteremteni a büntetőeljárás kívüli, áldozatsegítő szolgálatként működő intézmények és a büntetőügyben eljáró hatóságok szorosabb kapcsolatát, a bizonyítás indokolatlan megisméltésének visszaszorítását, valamint a kihallgatás infokommunikációs eszközök bővítésével történő biztosítását.

Másodlagos viktimizálódás történik, ha az intézkedő rendőrök a bűncselekmény elszívését követően nem megfelelően viszonyulnak az áldozatokhoz, vagy a pozitív megnyilvánulásra, segítségre, támogatásra nem a kellő időpontban kerül sor. Fontos hangsúlyozni, hogy a gyermekkorú áldozat elsődleges, befolyásmentes, spontán előadását lehet megbízható információnak tekinteni, mert egy kisgyermek is képes a sérelmére elkövetett szexuális cselekményt hűen visszaadni. A sértettek kihallgatása, meghallgatása az erőszakos nemi bűncselekmények miatt indult eljárások legfontosabb

15 CSERNYIKNÉ PÓTH Ágnes: A másodlagos áldozattá válás és elkerülésének rendőri vonatkozásai. 2. <https://www.kriminologia.hu/sites/kriminologia.hu/files/2008eavszcernyiknepa.pdf> (2019. 10. 22.)

nyomozói/vizsgálói cselekményei. A vallomások tartalma az ilyen cselekmények felderítésének fontos része, és függ mind a kihallgatást végző, mind a sértett személytől, de még a körülményektől is, hiszen tudvalevő: a sexualitás kérdése önmagában is problematikus, érzékeny kérdésköröket feszeget. A kihallgatást végző rendőrnek az a feladata, hogy a valóságnak megfelelő objektív vallomás megtételét segítse elő. Az nemi bűncselekmények nyomozásánál a szubjektív hatások az átlagosnál erőteljesebben érvényesülnek; igaz ez az állítás mind a terhelti, mind a sértetti oldalra. A terheltek nyilvánvalónak tűnő hazugságai, érzéketlenséget kifejező megjegyzései, irritáló válaszai nagy önfegyelmet, kontrollt, frusztrációs tűrőképességet, toleranciát igényelnek, de hasonló a helyzet a sértetti oldalról történt hamis vádaskodások, érdekből történő feljelentések estében is.¹⁶

A szexuális bűncselekmények nyomán adott igazságügyi pszichológus szakértői véleményekben rendre visszatérő momentum, hogy a kiskorú sértettet súlyos fokú pszichés trauma érte, a cselekmény következtében megjelenik az önvád, a bűntudat. Félelmet indukáló helyzetben a gyermekek gyakran visszahúzódnak, lemerevednek, és képtelenek magukat megvédeni, vagyis a bűncselekményt elhárítani. Tekintettel arra, hogy a sexualitásról a gyermekeknek nincs kialakult fogalomrendszere, nincsenek tisztában azzal mi történik velük, így az aktusok közben érzelmileg összezavarodnak, megjelenik a vádlottal szembeni ellenszenvük, hiszen egy számukra korábban elfogadott személy viselkedése megváltozott irányukba. A kiskorúak a vizsgálatok során folyamatosan sírással küszködnek, intenzív érzelmi reakció kíséri az általuk elmondottakat.

4.1. A gyermekek barátja az igazságszolgáltatás?

Sajátos területe a másodlagos viktimizáció elleni küzdelemnek a gyermek áldozatok mindenek feletti védelme. A nemzetközi dokumentumok együtt tárgyalják a gyermekkorú áldozatok és fiatalkorú elkövetők helyzetét. Az Európa Tanács fogalmazott meg ajánlásokat a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozóan – a (2008) 11. sz. MB ajánlás a fiatalkorú bűnelkövetőket érintő szankciókról és intézkedésekről. A 2010-es Európa Tanácsi Gyermekbarát igazságszolgáltatási irányelv meghatározta a speciális eljárást, ahol a gyermekek megfelelő tájékoztatást kapnak a jogaikról, illetve megfelelő védelmet biztosítanak nekik jogaik érvényesítéséhez, emellett

16 Uo.

pedig a 2013. évi CCXLV. és a 2014. évi LXV. törvény is módosította a Btk.-t e témában.

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás olyan rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, elsődleges szempontként juttatja érvényre a részvételükkel folyó, vagy őket érintő minden ügyben a gyermekek mindenekfelett álló érdekeit. A gyermekek egészséges fejlődése olyan prioritást jelent, ami a fokozott odafigyelést, és akár az eljárás többi résztvevői eljárási jogainak korlátozását is indokolhatja. A gyermekközpontú (*child-focus*) igazságszolgáltatás lényege ezen prioritások fel- és elismerése.¹⁷ A gyermekbarát igazságszolgáltatás azonban nem tud megvalósulni addig, amíg bizonyos rendszerszintű hibákat és hiányosságokat nem orvosolunk, és a legalapvetőbb nehézségekre (szakemberek célzott képzésének hiánya, az együttműködés és közös értékelési keretrendszer akadozásai, információcsere blokkolódása a különböző jogágak eljárásai között, a szülői felügyeletet érintő, a kiskorú veszélyeztetése vagy éppen a szexuális bűncselekmények és a kapcsolati erőszak miatt indult eljárások ítélkezési gyakorlata, a gyermekbarát igazságszolgáltatás elemeit átfogóan vizsgáló monitoring rendszer hiánya) nem találunk hathatós megoldásokat.

A sértett jogai legalább annyira fontosak, mint az elkövetőé, és mindent el kell követni azért, hogy az eljárás során az áldozat (bármilyen bűncselekmény sértettje) ne szenvedjen el újabb viktimizációt, akár a bűncselekmény kínos, traumatizáló részleteire vonatkozó többszöri, kíméletlen meghallgatás, a sértetti magatartás pejoratív értékelése, akár az elkövetővel való felesleges konfrontáció során illetve következtében.¹⁸

A kiskorú veszélyeztetése tárgyában indult ügyek háttérében is jellemzően hosszú évek óta tartó családon belüli erőszak vagy elhanyagolás áll, azonban ha a gyermek a hatóságok látókörébe is kerül, körülményei érdemi változására irányuló hatás aligha észlelhető, beavatkozás nem, vagy csak megkésve történik. Végletekig eszkalálódott helyzetek és éveken keresztül tartó

17 A bíróság hivatalos honlapjai: <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/folep>; <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/obh-munkacsoport>; http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/gyermek_igsz/letoltheto_dok/a_gyermekkozpontu_birosagrol.pdf (2019. 10. 22.)

18 FEHÉR Lenke: *Az áldozatok jogai és az áldozatsegítő szervezetek*. In: IRK Ferenc (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXXVI*. Budapest, Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, 1999, 122.

gyermekbántalmazások rajzolódnak ki, az iratokban szenvedélybeteg szülők jelennek meg, összekapcsolódva sokszor a bíróság által meg nem állapított, de tényszerű kapcsolati erőszakkal – emeli ki Solt Ágnes. Az OKRI vonatkozó kutatása során is megállapítást nyert, hogy hosszú folyamat eredménye mire egyáltalán a büntetőeljárás megindul, de emellett nem feledhetjük azt, hogy a kiskorú ezzel párhuzamosan érintett a közigazgatási, polgári peres vagy nemperes eljárásokban is, ahol úgyszintén hosszas meghallgatásokkal, vizsgálatokkal, környezettanulmányokkal találkozik úgy, hogy a családja ügyében eljáró hatóságok eljárásai egymástól elkülönülve, egymásról mit sem tudva zajlanak. Ha a gyermeket minden egyes eljárásban csak egyetlen hatósági szakember, pszichológus szakértő stb. hallgatná meg, akkor is összesen minimum hat alkalommal faggatnák őt ismeretlen emberek – mutat rá Solt Ágnes¹⁹, ami nemcsak elgondolkodtató, hanem az egyik legsúlyosabb rendszerszintű probléma, amellett, hogy ekként az időszerűség – vagy éppen a soron kívüliség – és a szakszerűség sem valósulhat meg.

Álláspontunk szerint a gyermekek ilyen mértékű, vagyis inkább mértéktelen meghallgatás-sorozata (a hányszor) mellett az sem mellékes, hogy a kiskorút milyen szakértelemmel, erre vonatkozó képzéssel rendelkező személy (ki), milyen körülmények között (hol), és milyen módszerekkel (hogyan) hallgatja meg. A körültekintő és alaposan átgondolt eljárásrend természetesen a felnőttek vonatkozásában is alapvető elvárás, de gyermekek esetében nem hibázhatunk, mert annak beláthatatlan következményei lehetnek.

5. Harmadlagos viktimizáció

Nemcsak a másodlagos viktimizálódás, illetve a gyermekbarát igazságszolgáltatás akadozása adhat okot aggodalomra, hanem az emellett megjelenő szülői viselkedések is. A gyermek családi környezetben éli mindennapjait az eljárás előtt, közben és utána is, azonban ha a sérelmére bűncselekményt elkövető hozzátartozót nem távolítják el a közeléből, a harmadlagos viktimizáció magából a szeretet-közegből érkezik, ami annyira nem is szerető. Ahogyan a felvezető jogesetből is látható, számos szülő úgy hiszi, hogy a gyerekkel bármit meg lehet tenni, mert birtoktárgy, alárendelt szerepben van, és amúgy is kiszolgáltatott. Lehet őt bántalmazni, szexuálisan molesztálni, nem szeretni,

19 SOLT Ágnes: *A „gyermekbarát igazságszolgáltatás” repedéseiről*. Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*. 2018/55. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2018, 47; 55-57.

megszégyeníteni, semmibe venni, hátat fordítani neki, nem megölelni, minősítgetni, zsarolni, elhagyni, levegőnek nézni, megsérteni a határait, letörni a szárnyait, érvényteleníteni az érzéseit. A gyermek szivacsként szívja magába a szülők érzelmi állapotát, emellett lehet villámhárító, kiközösített, és persze a végtelenségig lehet neki hazudni, vagy éppen őt hazugnak nevezni. Ezekre nincs törvényi szabályozás, látszólag érzelmileg és verbálisan azt lehet tenni a gyermekkel, ami csak jól esik, mert hát ugye egy grimasz, egy flegma mosoly nem hagy külsérelmi nyomot, az „csak” belül pusztít. A gyerek rugalmas, mindent elbír, majd csak felnőtt valahogy, ember lesz belőle, munkába áll, párkapcsolatot létesít, 18 éves kora után pedig vessen magára.

A kérdés csak az, mi lesz akkor, ha a gyermek egyszer odaáll a szülei elé, mi lesz ha számon kér – gondolunk itt arra, hogy megindítja a büntetőeljárást, megteszi a feljelentést (lásd: szexuális bűncselekmények elévülési ideje). Mi lesz, ha a gyermek szóba hozza az éjszakai üvöltözéseket, a széklábbal és egyéb tárgyakkal történő verést, a szeretetmegvonást, a molesztálást, a lelki poklot, a félelmeket, az ágybavizelést, az ártettegett éveket, a meg nem kapott lehetőségeket, az értelmetlen tiltásokat, az ezek miatt kialakult betegségeket, és úgy nagyjából az életet és a gyerekkort, amit elvettek tőle. A szülő ilyenkor maszatol: a család egységére hivatkozással megpróbálja lebeszélni a feljelentésről, de ha traumatizáltsága folytán a „gyerek” eléggé elszánt, fogja magát és hátat fordít a szülői háznak, mert becsapták. Nem érez lelkiismeret-furdalást, nem érzi magát gyarlónak és szívtelennek, bár vélhetően egész életében bántani fogja, amiért ezt meg merete, meg tudta tenni. Önmagáért végre, saját kis teste és lelke érdekében. A karma annyi, hogy amit teszünk, annak következménye lesz. Naiv tévhit, hogy a gyermekkel bármit meg lehet tenni következmények nélkül. A karma az, ha a legkiszolgáltatottabb időszakban magára hagyják és bántják a gyermeket, nagy eséllyel ő is ezt fogja tenni, amikor a bántalmazó élete vége felé öreg és kiszolgáltatott lesz. És fel sem róható neki. Ok és okozat. Tett és következmény. Ha jól csináljuk, visszakapjuk, ha rosszul, azt is. Miért gondolja sok szülő, hogy a verésre ölelés, a késdobálásra virágcsokor, a bántalmazásra szívecskés képeslap lesz a válasz? A világ rendje büntetőjogilag is annyi, hogy amit teszünk, annak következménye lesz, és jó esetben egyszer minden kiderül. Ez az örök törvény. Mi hisszük, hogy a címben megjelölt bűnözésnek és a büntető igazságszolgáltatásnak nemcsak áldozatai, hanem nyertesei is lehetnek, mégha ez a pozíció kínzó fájdalommal is jár.

Térjünk vissza Cintia esetére. Cintia, a sértett további viktimizációja:

- Az anyja és az egész rokonság hazugsággal vádolta – ez a tipikus *victim-blaming*.
- A bíróság hagyta, hogy a törvényes képviselői jogokat a sértettel érdekellentétben álló anya gyakorolja.
- Az anyja kényszerítette Cintiát a terhelő vallomás visszavonására.
- A meghatalmazott védő a sértett nyilatkozatát megszerkesztette és a sértetti képviselőnek átadta; a sértetti képviselő ezt elfogadta.
- Az alapeljárásban elsőfokon eljáró bíró a kényszerrel megíratott sértetti nyilatkozatot fogadta el és a bűnöst felmentette.
- A megismételt eljárásban az apa bűnösséget kimondó ítélete igazságot szolgáltatott neki – azt azonban egyetlen gondolkodó ember sem hiheti, hogy a többszörös viktimizálódás okozta sérüléseket valaha is kiheverheti.

Záró gondolatok

Korinek László hangsúlyozza, hogy a sértetti szempontokat akkor lehet érvényesíteni a büntetőeljárásban, „ha intézményesülnek azok a formák, amelyek keretében az áldozatok, illetőleg hozzátartozóik véleménye mérlegelhető és mérlegelendő tényezővé válik.”²⁰ Görgényi Ilona szerint „a cél megtalálni azt az egyensúlyi helyzetet, amelyben az egyik fél emberi jogai a másik fél rovására nem sérülnek.”²¹ Egyetérthetünk Fellegi Borbálával, aki azt vallja, hogy az állampolgárok elégedettebbek azzal az igazságszolgáltatási rendszerrel, amelyben igény van az együttműködésükre, mert ezzel együtt a bűnmegelőzés is hatékonyabb lesz.²²

A magyar büntetőpolitika jogszabályi szinten igen elkötelezett a gyengék, kiszolgáltatottak, sérülékenyek jogai biztosítása, érdekeinek védelme terén. Ez megmutatkozik a Btk.-ban is (lásd a 18. életévüket be nem töltöttek, az időskorúak, fogyatékosok, kiszolgáltatott helyzetűek fokozott büntetőjogi védelmét), és immár megjelenik a Be.-ben is (a különleges bánásmódot igénylő sértettek kímélete). A jogszabály azonban a jogalkalmazás során hatályosul, és amíg a gyakorlat nem teszi magáévá ezeket a kiemelt fontosságú, igen előremutató elveket, addig az elesettek, sérülékenyek továbbra is elveszve érezhetik magukat a büntetőeljárásban. A büntető igazságszolgáltatásban dolgozók fel kell, hogy ismerjék, nemcsak az „együttműködő terhelt” az eljárás

20 KORINEK i. m. 369.

21 GÖRGÉNYI i. m. 275.

22 FELLEGI Borbála: Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon. Budapest, Napvilág Kiadó, 2009, 263.

érdeke, hanem minél több „együtműködő sértettet” nyernek meg, annál több bűncselekményt lehet felderíteni, bizonyítani, és valamiféle igazságot szolgáltatni, a sértett számára pedig talán valamelyest megnyugvást találni.